

УДК: 37(091)(477),,18/19”

Бунчук О.В.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИНИКНЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Діяльність просвітницьких товариств другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – це ціла доба в розвитку історії педагогіки й культури України в цілому. Їхня праця на ниві освіти набула помітного громадського звучання, вливаючись у загальний процес національного відродження. Прогресивна українська інтелігенція, працюючи у товариствах за умов колоніального гноблення України, пробуджувала національну самосвідомість, закладала основи рідної освіти.

Десять років існування України як незалежної держави довели справедливість і закономірність відновлення української державності, за яку боролись багато поколінь українських патріотів, та переконали, що наш народ спроможний відродити міцну, сильну і квітучу Україну. Останнім часом перебудова й реформування торкнулись усіх сторін життя нашої держави – економічної, політичної, культурної.

Нині, коли українська середня школа проходить період реформування, питання, що стосуються її історії набувають особливого значення. Для збереження самобутності нації, зміцнення національної самосвідомості, підняття престижності української освіти суспільство не може ігнорувати той національний досвід, що накопичувався віками, виборюючи право на існування української національної школи. У цьому полягає суспільно-практичний аспект актуальності досліджуваної проблеми.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати організаційні засади виникнення та діяльність Товариства шкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу джерельної бази статті склали: архівні матеріали, збірники документів і матеріалів, статистичні довідники, періодичні видання 1917-1920 рр.

Справою відродження української середньої школи опікувалось Товариство шкільної освіти. На жаль, документів, що висвітлюють діяльність цієї організації, недостатньо. Так, фонд 3704 ЦДАВО України – „Центральне бюро Всеукраїнської учительської спілки” включає всього 10 описів із незначною кількістю документів, 2 з яких знаходяться на секретному зберіганні. Документи Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (Ф. – 227 – „Товариство шкільної освіти”) також не повністю розкривають роль Товариства у становленні української середньої школи.

Найбільш цікавим і повним джерелом для вивчення розвитку української школи є журнал „Вільна українська школа”, що став ідейним продовжувачем журналу „Світло”, який виходив у Києві в 1910-1914 рр.

В ході роботи автором було проаналізовано ряд дисертаційних досліджень на споріднені теми як в галузі історичних, так і в галузі педагогічних наук: Агафонова Н.В. „Становлення національної системи освіти в Україні: 1917-1920 рр.”, Горбань Т.Ю. „Українознавство в контексті національно-культурного відродження в Україні (1918-1928 рр.)”, Кравчук Л.В. „Культурознавча діяльність та просвітницький рух в період Української державності 1917-1920 рр.”, Ротар Н.Ю. „Діяльність українських національно-демократичних урядів в галузі освіти (1917-1920 рр.)”, Балицька О.В. „Громадсько-політична діяльність української інтелігенції (березень 1917 р. – квітень 1918 р.)”, Собчинська М.М. „Становлення і розвиток шкільництва і педагогічної думки в Українській Народній Республіці (1917-1920 рр.)”, Телячий Ю.В. „Реформа української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917-1920)”.

Також автором було залучено до аналізу широке коло мемуарної літератури. Це спогади безпосередніх учасників подій, що емігрували за кордон (Дорошенко Д. „Історія України. 1917-1923 рр.”, „Мої спомини про недавнє минуле”; Левицький К. „Великий зрив (До історії української держави від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів)”; Мазепа І. „Україна в огні й бурі революції 1917-1921 рр.”; Майстренко І. „Історія мого покоління. Спогади учасника революційних подій в Україні”; Петлюра С.В. „Статті”; Русова С. „Мої спомини”; Скоропадський П. „Спогади”; Лотоцький О. „Сторінки минулого”; Огієнко І. „Рятування України. На тяжкій службі своєму народові”; Василенко М. „Моє життя”). Залучення такого роду літератури дало можливість не тільки почерпнути фактичний матеріал, що не зберігся в архівних установах, а й зрозуміти мотивацію вчинків, силу впливу зовнішніх обставин на події що відбувались. Однак, слід звернути увагу на необхідність критичного аналізу цієї літератури, оскільки ідеологічні переконання авторів іноді спотворюють історичну реальність.

Виклад основного матеріалу дослідження. З’ясування факторів, що зумовили появу та історичний поступ культурно-просвітницького товариства – Товариства Шкільної Освіти (ТШО), – вимагає, перш за все, короткого історико-ретроспективного аналізу процесів національного пробудження та

суспільно-політичного розвитку українського народу в період подій 1917-1920 років.

1917 рік для України став початком відродження національної ідеї, набуття нею реальних форм. Пробудження національної самосвідомості охопило різні верстви населення. З особливим піднесенням узялася до справи українська інтелігенція, зокрема вчителі, які недвозначно підтримали процес розбудови української державності та виступали з програмою суттєвих перетворень у галузі освіти і виховання.

У той же час російський Тимчасовий уряд не поспішав здійснювати якихось рішучих заходів з українізації шкіл в Україні і не виділяв потрібних коштів на їх утримання. І тому опіку над народною освітою в Україні взяло на себе українське вчительство, що негайно приступило до українізації школи. Тимчасовий російський уряд мусив рахуватися з цим фактом і 28 березня 1917 р. висловився „за допущення в школах Київської шкільної округи навчання всіх предметів українською мовою, при умові забезпечення національних меншин викладами мовою російською” [1, с. 74].

Після створення Української Центральної Ради її бачення організації шкільної сфери були не досить чіткими. Члени Центральної Ради, в першу чергу, змушені були вирішувати політичні питання, тому освітянська програма спершу на засіданнях Ради не розроблялася.

Весною і на початку літа 1917 р. в Україні не існувало національного державного органу, який керував би справами освіти. Його заміняли громадські організації. Опіку над народною освітою в м. Києві взяло на себе українське вчительство, яке негайно почало проводити українізацію шкіл.

Серед освітніх товариств, що відіграли велику роль в організації української школи в означений період, було Товариство Шкільної Освіти. Оскільки воно виникло ще до утворення Генерального секретаріату освіти, то саме члени цього Товариства взяли на себе рішення перших організаційних питань національної освіти [12, с. 5].

За ініціативою І. Стешенка 6 березня 1917 р. на зборах київських учителів-українців було утворено Українське Товариство Шкільної Освіти (ТШО) з метою „ширити серед українського люду освіту через нижчі, середні і вищі школи з викладовою українською мовою” [9]. У періодичній пресі тих часів, а саме в газетах „Последние новости”, „Нова Рада” за 1917 рік з’явилися оголошення, що в Києві організовано Українське Товариство з метою розповсюдження шкільної освіти на рідній мові.

10 квітня 1917 р. на перших установчих зборах ТШО був затверджений Статут Товариства, де, зокрема, наголошувалось, що Товариство закладає школи різних типів; допомагає утворенню шкіл іншим інституціям, урядовим і громадським, а також і окремим особам; розробляє принципи організації шкіл і складає зразкові програми вивчення різних книжок; скликає педагогічні й освітні з’їзди; організовує науково-педагогічні курси, лекції, вистави, музеї і таке інше, що стосується навчання і виховання в українській школі [14, с. 1].

Першим головою Товариства Шкільної Освіти був обраний І.М.Стешенко, товаришем голови – П.Холодний.

Товариство Шкільної Освіти очолило рух за українську школу. Для вирішення першочергових шкільних питань при Товаристві були створені комісії: математична, філологічна, історична, природознавча та українського правопису. Члени цих комісій опікувалися питаннями підготовки українського вчителства, запровадження української термінології та правопису, створення українських підручників [13, с. 7].

Та одним із найголовніших результатів діяльності Товариства в 1917 р. було проведення Всеукраїнських учительських з'їздів. Уже на перших установчих зборах Товариства за пропозицією І.М.Стешенка було порушено питання про такий форум: „Товариші-вчителі. Перед нами на першому місці стоїть заснування рідної школи, щоб народ наш не калічив свого духа... Ми мусимо поставити цю справу на рівень найкращих педагогічних вимог, а для цього треба перш за все єднання...” [4, с. 240].

Отже, склалася реальна ситуація, коли громадська організація Товариство Шкільної Освіти, очолювана І.М.Стешенком, ухвалила рішення, гідне центрального органу державного управління. Саме це дало підставу С.Пастернаку зробити безпомилковий висновок, що ”громадянство українське разом з українським вчителством дали початок державному органу”. Тож нічого дивного немає в тому, що цей державний орган очолила людина, яка керувала громадською освітньою інституцією, – І.М.Стешенко. До речі, подібного в історії освітньої системи України ніколи більше не було [4, с. 123].

Українська Центральна Рада справді утворила при собі шкільну комісію, до якої ввійшла ціла Рада Товариства Шкільної освіти. Згодом з цієї комісії виростає Генеральна шкільна рада при Генеральному секретаріаті освіти, який було утворено в червні 1917 року. Генеральним секретарем народної освіти став І. Стешенко, голова ТШО, а його помічником – Петро Холодний, товариш голови того самого товариства [7, с. 18-19].

Для того, щоб в Україні функціонувала національна школа, з'їзд визнав за потрібне: „видати заново існуючі підручники для народної школи в потрібному часі, перегляд підручників і складання нових доручити існуючим предметним комісіям при Товаристві Шкільної Освіти”. На виконання рішень з'їзду про перехід з 1917/1918 н. р. на навчання українською мовою в нижчій школі, ТШО приступило до передруку виданих раніше українських підручників та іншої навчальної літератури. Товариство починає друкувати книжки українською мовою. За повідомленнями місцевої преси, на початку липня 1917 року на кошти ТШО масовим тиражем з'явилась друкована продукція комісій, що діяли при Товаристві Шкільної Освіти. Журнал ”Вільна Українська школа” надавав інформацію про перелік підручників, їх ціну.

Отже, ТШО були зроблені перші реальні кроки по виконанню рішень учительського з'їзду щодо підготовки українських шкільних підручників. Хоч не вистачало коштів та друкарських засобів, але Товариство у пошуках виходу із скрутного становища робило позики у Центральній Раді, намагалось знайти

підтримку в органів місцевого самоврядування, кооперацій, приватних осіб [10, с. 6].

З'їзд також підтримав рішення ТШО щодо організації Академії наук як найвищого наукового закладу, що має розбудовувати науку, досліджувати питання українознавства і сприяти удосконаленню шкільної освіти. Як перший практичний крок реалізації цих постанов, з'їзд ухвалив організацію інструкторських курсів у Києві, що мали підготувати лекторів для курсів українізації.

При допомозі Всеукраїнської учительської спілки ТШО вдалося влітку 1917 р. організувати близько сотні учительських курсів з українознавства на кошти зреформованих на демократичних засадах місцевих самоуправ [2, с. 156].

Перший Всеукраїнський учительський з'їзд також поставив завдання реформування української системи освіти: нова українська школа мусила замінити всі різноманітні, різносистемні й різновідомчі типи шкіл системою єдиної школи, збудованої по єдиному плану [6, с. 40-42]. Отже, окрім змін, які відбувалися в управлінні освітою, необхідно було реформувати і саму систему освіти.

Найактивнішу участь брали члени комісій ТШО під керівництвом товариша голови, а з жовтня 1917 р. – голови Товариства П.Холодного, у підготовці і проведенні шкільної реформи та розробці „Проекту Єдиної школи на Україні”. Робота над цим проектом почалася вже влітку 1917 року [11, с. 6].

Влітку 1917 р. Журнал ”Вільна українська школа” повідомляв, що спеціальна комісія Товариства Шкільної Освіти в Києві у складі П. Холодного, І.Стешенка, О. Музиченка та ін. виробила проект єдиної школи [3, с. 153].

Цей проект плану єдиної школи було винесено на розгляд другого Всеукраїнського Учительського З'їзду, підготовленого і проведеного в серпні 1917 р. ТШО. З'їзд ухвалив цей проект і доручив Секретаріатові Народної Освіти детально розробити план управління єдиною школою, беручи до уваги основні положення проекту [5, с. 26].

Таким чином, Всеукраїнські вчительські з'їзди взяли курс на українізацію шкільної освіти та визначили основні шляхи її реформування .

Отже, ці форуми виробили програму освітніх перетворень, складність якої полягала, по-перше, у тому, що для її реалізації необхідні були кошти, яких у Центральної Ради бракувало. По-друге, на виконання її основних пунктів відводилося мало часу, а саме: весна – літо 1917 року.

Ці завдання були складними і негайними. До осені треба було і підготувати вчителів, і надрукувати сотні тисяч підручників, і встановити певну термінологію та відповідний правопис, і підготувати все до викладання українознавства в середніх і вищих школах.

За словами очевидця, а з 1919 р. і члена Товариства Шкільної Освіти, С.Пастернака, ”Товариство Шкільної Освіти зазначені завдання виконало. Було організовано цілу низку комісій, як математична, рідної мови, історична, географічна, природнича, правописна; була виготовлена елементарна

термінологія, правопис, підручники. Була організована за допомогою місцевих самоврядувань ціла низка, до сотні, літніх вчительських курсів, через які й було переведено кілька десятків тисяч учителів. Товариство розробляє низку положень, які лягли в основу проекту єдиної школи.

За кілька місяців, доки не був створений Генеральний Секретаріат Освіти, Товариство Шкільної Освіти виконало величезну роботу, яка рідко припадає на долю приватного товариства за такий короткий час” [7, с. 18-19].

Коли Україна стала на шлях будування власного державного життя і про справи української школи почало дбати Міністерство Освіти, Товариство Шкільної Освіти, давши своїх людей до праці в Міністерстві, обмежило свою діяльність справою видання українських навчальних посібників.

Висновки. Опрацьовані матеріали дають підставу зробити висновок, що історія української школи початку ХХ століття тісно пов’язана з історією ТШО. У період національно-демократичних змагань українського народу, коли він, перш за все, взявся за розбудову своєї школи, громадською організацією, що взяла на себе почесну роль провідника й керманіча на цьому полі, було Товариство Шкільної Освіти. Фактично, ТШО опікувалося справами освіти в Україні до утворення першого керівного українського освітнього органу – Генерального секретаріату освіти.

За активної участі Товариства Шкільної Освіти закладено першу українську гімназію, воно бере в свої руки українізацію школи в Україні, влаштовуючи в 1917 році перші курси українознавства для вчителів по всій Україні, розробляє основні положення реформи шкільної освіти, дбає про термінологію, видання шкільних книжок. Одним словом, воно до часу утворення першого українського Міністерства Освіти, є найвищою інституцією в справах українського шкільництва, а після створення Генерального секретаріату освіти повним складом Рада Товариства ввійшла до Генеральної шкільної ради, яка працювала як дорадчий орган при Секретаріаті освіти.

У період, коли влада в Україні перейшла до рук Денікіна і українські школи були позбавлені державного утримання, їх фінансування взяла на себе українська громадськість. Функції управління освітою в цей час знову бере на себе Товариство Шкільної Освіти.

Таким чином, передові кола української інтелігенції, організовані у громадське товариство, Товариство Шкільної Освіти, були ідейними натхненниками і творцями української національної освіти в період визвольних змагань. У різні періоди 1917 – 1920 рр. члени Товариства Шкільної Освіти перебирали на себе організаційні, ідеологічні, керівні, фінансові, методичні функції управління освітою. Без їх творчої праці, без їх боротьби, без їх віри українські національні уряди не мали б тієї основи, на якій постала українська школа.

Одже, досвід культурно-освітньої діяльності ТШО доцільно використати для: залучення широкого кола громадян до добровільної діяльності та меценатства в освіті; переробки й оновлення навчальних планів, програм, підручників з урахуванням теоретичних принципів єдиної загальноосвітньої

української національної школи, розроблених членами ТШО; відродження регіональних культурно-освітніх товариств, які могли б взяти на себе допомогу в становленні в першу чергу сільських шкіл, особливо початкових і неповних середніх, які сьогодні закриваються або знаходяться на межі закриття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905-1920 рр.) / Г.Васькович. – Київ, 1996. – 74 с.
2. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. / Д.Дорошенко. – Ужгород, 1930. – 395 с.
3. З життя вчительських спілок // Вільна Українська Школа. – 1918. – № 7. – С.153.
4. Кравченко А.А. Українська загальноосвітня середня школа в період визвольних змагань (1917-1920): дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.01 / Кравченко Алла Анатоліївна. – Запоріжжя, 2002.
5. Крилов І. Система освіти в Україні (1917-1930). / І. Крилов. – Мюнхен, 1956. – 26 с.
6. Пастернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часів революції 1917-1919 рр. / С.Пастернак. – К., 1920. – С. 40-42.
7. Пастернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часів революції 1917-1919 рр. / С.Пастернак. – К., 1920. – С. 18-19.
8. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського м. Києва, ф.1. № 35350. С. 3.
9. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського м. Києва, ф.227. № 1, 15.
10. Держархів м. Києва, ф.346, оп. 1, спр. 1, с. 6. Протокол Заг. Зб. ТШО від 1 жовтня 1917 р.
11. Держархів м. Києва, ф.346, оп. 1, спр. 1, с. 6. Протокол Заг. Зб. ТШО від 1 жовтня 1917 р.
12. Держархів м. Києва, ф. 346, оп. 1, спр. 1, с. 5 зв.
13. ЦДІАК України, ф. 707, спр. 130, арк. 7.
14. ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 10, с. 1.

АНОТАЦІЯ

Бунчук О.В. Організаційні засади виникнення та діяльність товариства шкільної освіти. У статті висвітлено організаційні засади виникнення та культурно-освітньої діяльності Товариства шкільної освіти.

Ключові слова: Товариство шкільної освіти, культурно-освітня діяльність, громадські організації, українізація освіти, Тимчасовий уряд, Центральна Рада.

АННОТАЦІЯ

Бунчук О.В. Организационные моменты возникновения и деятельность общества школьного образования. В статье освещены организационные моменты возникновения и культурно-образовательной деятельности Общества школьного образования.

Ключевые слова: *Общество школьного образования, культурно-образовательная деятельность, общественные организации, украинизация образования, Временное правительство, Центральная Рада*

SUMMARY

Bunchuk O.V. Organizational aspects appearance and company's activities of school education In the article the activity of Public school education in the context of the development of pedagogical process in Ukraine (1917-1920.)

Key words: *Society of school education, educational societies, the national educational movement, the national system of education.*